

PRIMERJALNA KNJIŽEVNOST DANES – IN JUTRI?

Tomo Virk

Filozofska fakulteta, Ljubljana

Razprava uvodoma na kratko predstavi polemiko o vlogi, bistvu in prihodnosti primerjalne književnosti, kot se je razvila sredi devetdesetih let na severnoameriški celini ob Bernheimerjevem poročilu med tako imenovanimi »kontekstualisti« in »nekontekstualisti«. Zavzema se za takšno primerjalno književnost, ki ohranja tradicionalno osredotočenost discipline na specifično literarna vprašanja, a to dopolnjuje s spoznanji novih teorij. V drugem delu na konkretnem primeru predstavi za disciplino usodne posledice prizadevanja dela stroke, ki želi primerjalno književnost približati kulturnim študijam, obenem pa opozori na možnosti razvoja primerjalne književnosti tudi v prihodnje.

Comparative literature today – and tomorrow? The paper begins with a short description of the polemics on the role, essence and future of comparative literature as it developed around the Bernheimer Report in the mid-nineties on the North American continent between the so-called "contextualists" and "non-contextualists". It argues for a comparative literature which follows the tradition of focusing on expressly literary issues, while complementing them with the findings of new theories. In the second part, it uses an actual example to demonstrate the fatal consequences the discipline suffers in view of the efforts by those members of the profession, who would like to take comparative literature closer to cultural studies, and points out the prospects for the development of comparative literature in the future.

»Če se bo primerjalna književnost še naprej voljna spreminjati, tako kot je to pogosto počela v preteklosti, in bo pokazala svojo odprtost do novih predmetov in metod raziskovanja, tedaj prihodnost ni za nami.« (Dimić, 7.) S temi besedami je Milan V. Dimić pospremil tematski blok o aktualnih problemih primerjalne književnosti, objavljen leta 1996 v eni izmed osrednjih komparativističnih revij. Njegova trezna ugotovitev priča na eni strani o dobrem zgodovinskem spominu stroke, ki je preživela mnoge spremembe paradigem, na drugi pa v podtonu – slogovno najbolj nakaza-

nem z uvodnim pogojnikom – daje slutiti, da je samozavest komparativistike, pa tudi literarne vede sploh, tokrat morda vendarle omajana nekoliko bolj kot v prejšnjih krizah. V primerjavi z nekaterimi premiki, ki so pomembno zaznamovali disciplino v zadnjem desetletju ali dveh, so namreč njeni prejšnji poglavitni problemi in dileme videti skoraj blagi, če ne celo trivialni. Vprašanja, ali je bistvo primerjalne književnosti primerjanje, ali gre pri tem za primerjavo dveh del dveh avtorjev, dveh nacionalnih književnosti, ali pa za primerjanje več enot, ali gre nujno za povezovanje z drugimi umetnostmi oziroma »manifestacijami duha« nasploh, da, celo vprašanja, ali naj bo težišče raziskovanja literature v zgodovini ali teoriji in ali primerjalna književnost sploh ima svojo lastno metodologijo – vsi ti problemi se zdijo z današnjega vidika manj pereči od zadreg, s katerimi se je disciplina začela soočati v osemdesetih in devetdesetih letih dvajsetega stoletja, ko so se začeli odločneje uveljavljati nekateri novi pristopi k literaturi, denimo empirična literarna veda, ženske študije, kulturni materializem in novi historizem, ko so stopile v ospredje problematizacija literarnega kanona ter teorije postkolonializma in multikulturalizma, in ko se je začel vplivni kanadsko-ameriški del stroke približevati kulturnim študijam. Posledica tega vsekakor je, da je zadnje desetletje ponovno¹ bilo obdobje izjemno intenzivnega premišljanja o bistvu, smislu, utemeljenosti, sestavljenosti in prihodnosti discipline.

Zavest o krizi primerjalne književnosti, ki da je potrebna korenitih sprememb, geografsko sicer ni povsem enakomerno razporejena. Vsaj na institucionalni ravni je na celinski Evropi nekoliko manj intenzivna kot v ZDA, Kanadi, delno tudi Veliki Britaniji. Zborniki, monografije ali znanstvena srečanja v angloameriškem svetu, ki se v zadnjih letih ukvarjajo s splošnimi, načelnimi, metodološkimi vprašanji komparativistike, z njenim bistvom in perspektivami, mimo te problematike skoraj ne morejo. Nekoliko drugače je v Evropi. Francoski zbornik *Perspectives comparatistes*, denimo, ki prinaša prispevke s simpozija francoskih komparativistov decembra 1995 na pariški Sorboni, daje o teh problemih bolj malo slutiti; obsežni pregled *Littérature comparée* Didiera Soullierja in Wladimirja Troubetzkaja iz leta 1997 se jih prav tako ne dotika.² Tudi mnoge nemške publikacije kažejo, da stroka, celo kadar obravnava vprašanja »multikulturnosti«, to še vedno pogosto počne v okviru »tradicionalnih« hermenevtike in interpretacije, in ne denimo s približevanjem kulturnim študijam.³ To pa ne pomeni, da je tovrstna »kriza« Evropo povsem obšla. Nekatera najnovejša dela, denimo Zimov zbornik *Vergleichende Wissenschaften* (2000) ali *Introduzione alla letteratura comparata* (1999) Armanda Gniscija, kažejo, da si pred vprašanji, ki jih razpira angloameriški del stroke, tudi evropska – ali katera koli druga – komparativistika ne more več zatiskati oči. To pa je zadosten razlog, da jim posvetimo nekoliko natančnejšo pozornost.

I.

Leto 1993 je bilo za komparativistiko angloameriškega govornega območja posebej razgibano. Pa ne toliko zaradi izida ameriškega prevoda

odmevne knjige Claudia Guilléna *The Challenge of Comparative Literature*, temveč bolj zaradi knjige Susan Bassnett *Comparative Literature: A Critical Introduction* in tako imenovanega Bernheimerjevega poročila Ameriške zveze za primerjalno književnost. Obe besedili, knjižna študija britanske avtorice in krajše ameriško poročilo, ki se po duhu in slogu ponekod približuje manifestu, sta bili nenavadno usklajeni glede pogleda na trenutno stanje v stroki. Še več, uveljavili sta se kot vzorčna primera razpustitve primerjalne književnosti na eni strani v prevajalske študije (*translation studies*) in na drugi v kulturne študije (*cultural studies*).⁴ Bassnettova v svojem »kritičnem uvodu« odločno zavrača tradicionalno, »evrocentrično« primerjalno književnost. Po njenem mnenju je napočil čas za priznanje, »da imamo postevropski model primerjalne književnosti, ki prevprašuje ključna vprašanja kulturne identitete, literarnih kanonov, političnih implikacij kulturnega vpliva, periodizacije in literarne zgodovine in odločno nasprotuje ahistoričnosti ameriške šole in formalističnega pristopa.« (Bassnett, 41.)⁵ Ugotavlja upadanje primerjalne književnosti na zahodu, sočasno z njenim vzponom na drugih celinah in v vzhodni Evropi⁶ ter z vzponom kulturnih študij (Bassnett, 41, 45), nato pa v poglavju, kjer obravnava razmerje med primerjalno književnostjo in kulturnimi študijami, zapiše trditve, ki je bila v poznejših burnih debatah največkrat navajana: »Danes je primerjalna književnost na neki način mrtva.« (Bassnett, 47.) Ta »na neki način« meri seveda na »tradicionalno« komparativistiko. V prenovljeni obliki primerjalna književnost po mnenju Bassnettove živi še naprej pod različnimi preoblikami; najpomembnejše med njimi so *gender studies*, *cultural studies*, *postcolonial studies* in – to še posebej izpostavlja kot naslednico primerjalne književnosti – *translation studies*.

Še odmevnejše od izzivalne knjige Bassnettove je bilo Bernheimerjevo poročilo⁷ (s pomenljivim podnaslovom »Comparative Literature at the Turn of the Century«). Nastalo je kot tradicionalno desetletno poročilo o strokovnih standardih komparativistike (predvsem gre za standarde poučevanja na fakultetah) v okviru Ameriške zveze za primerjalno književnost. V primerjavi s prejšnjima poročiloma,⁸ do katerih je bilo kritično, je gotovo delovalo zelo sveže in precej manj togo; zavračalo je tradicionalno primerjalno književnost kot evrocentrično in njeno pojmovanje posameznih književnosti kot izrazov nacionalnih identitet, z zanimivo argumentacijo se je zavzemalo za uporabo prevodov pri pouku književnosti⁹ ter predlagalo prenovno discipline. Vendar je z nekaterimi ugotovitvami spodbudilo intenzivne odzive, tako pritrjujoče kot kritične. Osnovna sporočilna naravnost besedila je bila razvidna že na ravni leksike, saj v primerjavi s prejšnjima poročiloma prevladujoči termin pravzaprav ni bil več »literatura«, temveč »kultura«. Avtorji so bili mnenja, da bi moralo primerjanje zajemati tudi (ali celo predvsem) primerjanje različnih kultur,¹⁰ najbolj polemično zaostrene pa so bile te njihove trditve:

Ta oblika kontekstualizacije književnosti na razširjena področja diskurza, kulture, ideologije, rase in spola se tako zelo razlikuje od starih modelov raziskovanja literature glede na avtorja, narod, literarno obdobje in literarno

vrsto ali zvrst, da pojem 'literatura' morda ne opisuje več ustrezno predmeta naših raziskav ... Literarni pojavi niso več izključni fokus naše discipline. Pač pa so literarna besedila zdaj obravnavana kot ena od mnogih diskurzivnih praks na kompleksnem, spreminjajočem se in pogosto protislovnem polju kulturne produkcije. (*The Bernheimer Report, 1993*, str. 42.)

To med drugim pomeni, da se morajo oddelki za primerjalno književnost odreči osredotočanju na visoki literarni diskurz in morajo raziskovati celoten diskurzivni kontekst, v katerem so besedila ustvarjena in v katerem je konstruirana takšna 'višina'. Produkcija 'literature' kot predmet preučevanja bi bila potemtakem primerljiva s produkcijo glasbe, filozofije, zgodovine ali prava kot podobnih diskurzivnih sistemov. (*The Bernheimer Report, 1993*, str. 43.)

Tako ostro postavljene trditve – predvsem ta, da »pojem 'literatura' morda ne opisuje več ustrezno predmeta naših raziskav« – niso mogle ostati brez odmeva. Razvila se je polemika, zaradi jabolka spora tako pomembna za samopodobo in perspektivo primerjalne književnosti, da sta jo delno ali v celoti že v kratkem dokumentirali vsaj dve ugledni publikaciji, posebej Bernheimerjevemu poročilu namenjeni zbornik *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism* (1995), ki ga je uredil sam Bernheimer,¹¹ in tematski blok *Primerjalna književnost: zgodovina in sodobnost* v reviji *Canadian Review of Comparative Literature/Revue Canadienne de Littérature Comparée* 31.1 1996,¹² ki eksplicitno sicer res ni bil posvečen Bernheimerjevemu poročilu, a so osrednji avtorji svoje teze razvijali prav ob navezavi nanj. Izoblikovala se je razmeroma ostra ločnica med tako imenovanimi »kontekstualisti« in »nekontekstualisti«, tako kot vedno pa je med obema skrajnostma ostajal prostor tudi za spravljivejše poglede.

»Kontekstualisti« v tej polemiki podpirajo Bernheimerjevo poročilo in se zavzemajo za spremenjeno primerjalno književnost, ki bo ustrezala »dobi multikulturalnosti«. Približno takšno stališče zagovarjajo poleg Bernheimerja (in seveda drugih članov poročila)¹³ še denimo Mary Louise Pratt, Richard Cavell in Armando Gnisci. Bernheimer utemeljuje odvrčanje od raziskovanja *literarnosti*¹⁴ z zgodovinskim razvojem stroke. Po drugi svetovni vojni je v ZDA – pod vplivom ruskega formalizma, praškega in francoskega strukturalizma, nove kritike, dekonstrukcije – v komparativistiki prevladovala literarna teorija, ki se je osredotočala na »notranje« (*intrinsic*), imanentno, retorično raziskovanje literature, v osemdesetih pa se začne pod vplivom Foucaulta, Bahtina, Benjamina, Saida, Spivakove, Jamesona, Greenblatta in drugih premik k »zunanjim« (*extrinsic*) odnosom, »povezavi literature s psihološkimi, zgodovinskimi, sociološkimi konteksti«. (Bernheimer 1996b, 5, 7.) V osemdesetih in devetdesetih letih postane tako *kontekstualizacija* »parola najvplivnejših pristopov k literaturi« (ibid., str. 8), denimo novega historizma, kulturnega materializma, ženskih študij, empirične literarne vede, postkolonialnih študij itn. V dilemi med avtonomno estetskostjo in kontekstualizacijo, ostrenjem čuta za bistvo in funkcijo literature sploh in raziskovanjem našega razumevanja različnih konstrukcij kategorije literarnosti v različnih kulturah se Bernheimer odloča za drugo možnost. Odvrnitev od literarnosti kot »ontološke« kategorije in zavračanje razlik med literaturo in

drugimi kulturnimi oblikami – pa tudi med visoko in nizko literaturo – utemeljuje z zgodovinskostjo in kulturnim relativizmom: »Naša trditev, da je literatura le ena od diskurzivnih praks, ne pomeni napada na njeno specifičnost, temveč historizacijo. Identitete literature, njene razlike od neliterature, ni mogoče ugotoviti glede na absolutne standarde.« (Ibid., str. 15.) Takšen pogled je v dobi, v kateri prevladuje paradigma multikulturalizma, seveda razumljiv in je, kot poudarja Prattova, posledica globalizacije, demokratizacije in dekolonizacije, ki nujno zahtevajo tudi prilagoditev komparativistike. (Pratt, 59.) Toda praksa pokaže, da je tovrstna prilagoditev po notranji logiki, ki ji podleže tudi Bernheimerjevo poročilo, v tem, da ostaja v naslovu stroke »primerjalna književnost« utemeljen le še izraz »primerjalna«, »književnost« pa postane – paradoksnost in v nasprotju s svojo slovnično vrednostjo v tej sintagmi – le naključen atribut. Veda, ki ji pripada takšna disciplina, zato ni več nujno *literarna*. (Nekoliko pozneje si bomo to ogledali na konkretnem primeru.)

Ta skrajna posledica povratno vpliva tudi na razumevanje tistih ugovoritev Bernheimerjevega poročila, ki so same na sebi brzkone splošno sprejemljive, v takšni osvetljavi pa seveda ne več. Na tako poudarjeno kontekstualizacijo literature in marginalizacijo literarne vede (predvsem raziskovanja literarnosti) so se zato bodisi čustveno¹⁵ bodisi bolj umirjeno odzvale predvsem sive eminence stroke; najostreje temu nasprotujejo Riffaterre, Brooks, Culler, Perloffova, zmerneje pa tudi Fokkema, ki je bližje nevtralnemu stališčem (npr. Moserja in Tötösyja). Soglasno zavračajo trditev, da raziskovanje literarnosti ni več ustrezen predmet primerjalne književnosti. Njihove sodbe se ujemajo tudi v tem, da takšen pogled ogroža samostojnost in nazadnje obstoj discipline, saj tej grozi, da bo poniknila v kulturnih študijah. Culler tako eksplicitno ugotavlja, da nakazuje Bernheimerjevo poročilo prehod v drugo stroko, *primerjalne kulturne študije*, kar je seveda posledica tega, da naj literatura ne bi bila več glavni predmet komparativističnega raziskovanja. Po njegovem mnenju bi bilo bolj logično, ko bi se kulturnim študijam bližale nacionalne literarne vede, saj te raziskujejo domačo književnost v kulturnem kontekstu, primerjalna književnost pa ima še vedno svoj specifični predmet, samo literaturo v njeni posebni strukturiranosti. (Culler, 118–121.) Podobno odklonilno mnenje zastopa Riffaterre. Tudi on poročilu očita približevanje kulturnim študijam, odrekanje avtonomnosti literaturi, njeno kontekstualizacijo in »degradacijo tako imenovane visoke literature v korist popularne«. (Riffaterre, 66.) Nakazana težnja v kontekstualizacijo in kulturne študije se mu zdi nevdružna zaradi nerazumevanja pojava literature. Kontekstualizacija je po njegovem mnenju neustrezna, ker je za literarno besedilo značilno ravno to, da preživi vse naključne okoliščine svojega nastanka, da je tako nekako »ahistorično in je njegov pomen zunaj vsakega konteksta«. ¹⁶ (Riffaterre, 70, 71.) Dokaz, da je literatura bistveno dekontekstualizirana, je okoliščina, da jo je mogoče brati in v njej uživati tudi v drugih, spremenjenih kontekstih, ne le v prvotnem. Neustrezna je tudi vključitev v kulturne študije, saj bi po njegovem mnenju moralo veljati kvečjemu narobe; literatura namreč ni le eden od diskurzov, kot to trdi Bernheimerjevo poročilo, temveč je osrednji diskurz, bistvenega pomena za vsak drug diskurz, kulturo, ideologijo, saj vse to zaobsega in

obenem tudi problematizira. (Ibid., 72, 73.) Novemu vetru, ki veje iz Bernheimerjevega poročila, morda najostreje oporeka Brooks. Poročilo z govorjenjem o tem, da se je treba odreči osredotočanju na visoko književnost in da je treba produkcijo literature primerjati s produkcijo drugih diskurzivnih sistemov, »zbuja vtis, da je raziskovanje literature zastarela mandarinska praksa«¹⁷ in da bi bilo bolje, ko bi se raziskovalci ubadali s kulturnimi študijami. (Brooks 1995, 99.) Brooks predvsem brani prepričanje, da mora fokus primerjalne književnosti še vedno biti literatura (in povezano s tem *literarnost*). Literarna veda se mora najprej osredotočati na »institucijo literatura«, saj je literarno delo najprej odvisno od svoje lastne literarne tradicije, šele nato tudi od konteksta. (Brooks 1995, 102; 1996, 19.) Brooks sicer ne zanika nujnosti dialoga komparativistike z drugimi strokami, vztraja le pri tem, da mora težišče ostati pri raziskovanju literature in specifičnih literarnih kvalit. (Brooks 1995, 104.)

Bernheimerjevo poročilo je gotovo upravičeno spodbudilo tako živahno razpravo. Temeljna dilema, ki jo odpira, tu prikazana nekoliko drastično, predvsem s skrajnimi stališči, je namreč res osrednjega pomena za prihodnost literarne vede sploh. Vendar je ni mogoče reducirati zgolj na nasprotje med kontekstualizacijo in dekontekstualizacijo literature, med raziskovanje specifične, imanentne literarnosti in vpetosti literature v kulturo in družbo, preprosto zato ne, ker ne gre nujno za izključujoči se možnosti. Znana sodba Terryja Eagletona, zapisana v njegovi *Literarni teoriji*, da je literatura le ideologija, je zgolj tak skrajni pogled, nič manj »ideološki« in pretiran od alternative, ki jo v razvpitem delu *The Western Canon* postavlja Harold Bloom: »Ali obstaja estetska vrednost ali pa obstajajo le determiniranosti rase, razreda ali spola. Izbrati morate, kajti če verjamete, da je vsa vrednost, ki je pripisana pesmim, igram, romanom, zgodbam, le prevara v službi vladajočega razreda, zakaj bi potem sploh brali in ne raje neposredno pomagali premagati hudo stisko izkoriščenih razredov? Predstava, da pomagata ponižanim in razžaljenim z branjem nekoga, ki izhaja iz njihove sredine, namesto z branjem Shakespeara, je ena izmed najbolj nenavadnih zablod, ki so jih kdajkoli podpirale naše šole.« (Bloom, 487.) Literarna veda, zlasti primerjalna književnost, se je takim skrajnostim dovolj pogosto izogibala in se je tudi v obdobjih, ko je pozornost posvečala predvsem vprašanju literarnosti in imanentne strukture literarnega besedila, obenem ukvarjala tudi z vidiki kontekstualizacije literature. Ameriška šola – najzgovornejši dokaz za to je znamenita Remakova definicija primerjalne književnosti – je denimo primerjalno književnost že od nekdaj razumela tudi kot vedo, ki je v nenehnem dialogu z drugimi disciplinami in »kulturnimi diskurzii«.

Takemu dialogu zato tudi nasprotniki kontekstualizacije, kakršno zagovarja Bernheimerjevo poročilo, pravzaprav ne oporekajo. Riffaterre tako ne vidi razloga, zakaj »stari modeli« komparativistike ne bi bili kompatibilni z novimi metodami, ki jih zagovarja poročilo (in obenem odreja legitimnost »starim«). (Riffaterre, 72.) Tudi Brooks, kot smo že omenili, ne izključuje dialoga navzven. (Brooks 1995, 104.) Primerjalne književnosti namreč gotovo ni mogoče omejiti le na literarno teorijo. Prav tako bi jo bilo absurdno skušati osamiti in »zavarovati« pred novimi miselnimi

tokovi. Sodobni »zunanji« pristopi, ki jih postavlja v ospredje Bernheimerjevo poročilo, so posledica spremembe mišljenjske episteme, ki na tradicionalno literarno vedo in komparativistiko ter njune koncepte *njuno* vpliva. Gotovo posega tudi na njuna najintimnejša območja, denimo raziskovanje literarnosti. Tako se je ob današnjem stanju teorije načelno vsekakor mogoče strinjati z Walterjem Moserjem, ki med tremi možnimi načini definicije literarnosti, esencialistično ontološkim, funkcionalističnim in relacijskim, daje prednost zadnjemu, po katerem »literarno besedilo z vidika teorije ni več razumljeno kot dani predmet, temveč je potrebno literaturo v vsakem kontekstu definirati na novo, glede na njen diskurzivni in kulturni kontekst ...« (Moser, 46.)¹⁸ Enako se je mogoče strinjati tudi z definicijo estetske konvencije pri Siegfriedu Schmidtu ter denimo s psihološkimi ali sociološkimi raziskavami fenomena literatura, ki »literarnost« odločno kontekstualizirajo. Toda vsi ti »novi« pogledi ne zmanjšujejo potrebe po specifičnih – literarnoteoretskih – raziskovanjih literarnih znanstvenikov (prim. Fokkema 1996, 54) in nikakor ne nalagajo takšne modifikacije discipline, da bi se ta morala odreči literaturi kot osrednjemu in posebnemu predmetu svojega raziskovanja in se priključiti sociologiji (literature in kulture) ali kulturnim študijam.¹⁹ Znanstveno disciplino v najširšem pomenu gotovo določa njen poglavitni predmet raziskovanja (npr. biologijo vse, kar je živo, fiziko fizikalna dejstva, sociologijo družbeni pojavi, literarno vedo literatura),²⁰ toda bistveno – in to poudarjajo zastopniki tudi diametralno nasprotnih pogledov na obravnavano problematiko²¹ – jo opredeljuje in upravičuje predvsem metoda, način obravnave. Literatura je tako lahko predmet obravnave več disciplin – literarne vede, filozofije, sociologije, kulturologije, psihologije, psihoanalize, celo medicine;²² a to ne pomeni, da se vse te stroke lahko spojijo ali da je katera, denimo literarna veda, zastarela in zato odveč. Vsaka namreč svoj predmet obravnava drugače. Pri definiciji literarnosti kot specifikke literature ključno vlogo še vedno igra literarna veda (Fokkema 1996, 53, 54) ali, kot je to v znamenitem predavanju o krizi primerjalne književnosti leta 1959 formuliral že Wellek: »Literarna veda metodološko ne bo napredovala, če se ne bo odločila preučevati literature kot predmeta, ki se razlikuje od drugih človekovih dejavnosti in postopkov. Ukvarjati se moramo torej s problemom 'literarnosti' ... « (Wellek, 293.)

Po spoznanju – ki ga sodobni kulturni materializem, multikulturalizem, novi historizem, konstruktivizem empirične literarne vede, recepcijske teorije, ženske študije itn. pravzaprav delijo s fenomenologijo – o konstruktivni vlogi kulturnega, zgodovinskega, ideološkega itn. konteksta pri produkciji literarnosti te seveda ni več mogoče raziskovati zgolj tako, kot je to počel zgodnji ruski formalizem. Toda zavest o »kulturni relativnosti« in »konstruiranosti« literarnosti zato še ne jemlje posla literarnemu znanstveniku, pa tudi literature ne more razvrednotiti zgolj na »enega od kulturnih diskurzov«. Douwe Fokkema podobno kot Michael Riffaterre opozarja na literarna dela, ki preživijo prvotno kontekstualizacijo in ohranjajo svojo visoko literarno vrednost²³ v najrazličnejših zgodovinskih, družbenih in kulturnih kontekstih, in razvije zanimiv model literar-

nosti kot *invariante s kulturno modificiranimi različicami*. (Fokkema 1996, 53 isl.) Njegova misel²⁴ je, da pri pojmih »literarnost« in »literarna kvaliteta« poleg posebne bralske percepcije sodelujejo tudi strukturne lastnosti besedila. (Fokkema 1996, 53.) Tako kompleksnih, neizključujočih definicij literarnosti, ki se na eni strani zavedajo kontekstne pogojenosti, na drugi pa dejstva, da je literarna umetnina srečanje bralca in besedila (»stvari same«), je še več. Eno ponuja denimo slovaški komparativist Marián Galík z raziskovanjem *interliterarnosti*.²⁵ Kot dobro izhodišče pa lahko velja tudi razmišljanje Marka Juvana, ki *literarnost* definira kot »učinek besedila«, ki »se poraja v zapleteni (sistemski) komunikacijski interakciji miselnih procesov, metabesedil, dejanj in dejavnosti, ki so povezani z besedili«, a tudi »fiziognomije samega besedila«, in jo razume »kot konvencijo, izvirajočo iz imanentnih lastnosti nekaterih književnih besedil (klasičnih, kanoniziranih, paradigmatičnih)«. (Juvan 1997, 222).²⁶ V teh primerih gre za sodobne, znanstveno podkrepljene pristope, ki v polni meri upoštevajo nova teoretska spoznanja in jih – v duhu metodološkega pluralizma kot posebne odlike komparativistike – uspešno vključujejo v literarno vedo, ne da bi to ogrožalo njeno samostojnost ali celo obstoj. Ta »spravljivi pogled« se zdi danes najprimernejši odgovor na osrednjo strokovno dilemo, ki jo odpira Bernheimerjevo poročilo, odgovor, ki literarno vedo postavlja pred nove naloge in ji tako še vedno zagotavlja prihodnost. Njene »notranje zaloge« namreč še niso pošle. Tako kot ob prejšnjih spremembah mišljenjskih paradigem je tudi danes nove teorije in metode ne odpravljajo, temveč le dopolnjujejo njen »tradicionalni« teoretsko-metodološki repertoar. Prava nevarnost zato literarni vedi, kot se zdi, vendarle ne preti od »stvari same«, temveč od njej heterogenega vira.

II.

Okoliščina, da je primerjalna književnost po Wellekovem predavanju iz leta 1959 o njeni krizi na severnoameriški celini v naslednjih dveh desetletjih doživljala velik razcvet, seveda ni nujno dokaz o koristnosti in učinkovitosti graje iz ust nesporne avtoritete. Prej potrjuje dejstvo, da v tako odprti disciplini, kot je primerjalna književnost, pojem »kriza« (ali kar »permanentna kriza«) nima že vnaprej negativnega pomena, temveč bolj tistega, ki ji ga je v *Slepoti in uvidu* pripisal Paul de Man: kriza kot motor, ki poganja razvoj kritištva.²⁷ Tako je tudi vprašanja, ki jih odpira Bernheimerjevo poročilo, mogoče razumeti kot pozitivno spodbudo za samopremislek stroke, iz katerega bo izšla močnejša, predvsem pa posodobljena. Zavest o permanentni krizi nekako zmanjšuje usodnosti pomen nekaterih teženj angloameriške primerjalne književnosti, izraženih v Bernheimerjevem poročilu. Tudi tako je, da celo tisti pisci, ki najbolj spodbujajo k modifikaciji tradicionalne primerjalne književnosti in predlagajo njen mehki prehod bodisi v *prevajalske študije* ali v *kulturne študije*, opozarjajo, da je takšna sprememba z njihovega vidika potrebna oziroma da se dogaja le v tradicionalnih središčih stroke (pa še to v ZDA,

Kanadi in Veliki Britaniji bolj kot v kontinentalni Evropi), ne pa tudi drugod (v vzhodni, jugovzhodni in delno srednji Evropi, Aziji, Afriki, Avstraliji), kjer je komparativistika celo v največjem razcvetu.²⁸ Gledano v celoti, primerjalna književnost kot disciplina torej ni ogrožena. Premik v nevarno bližino drugih disciplin je le pragmatične narave, taktična poteza »tradicionalnih središč« stroke, v katero so ta prisiljena zaradi svoje lastne družbene legitimizacije. Vendar pa je takšna lokalna omejitev bistvenega današnjega problema same stroke v času vsesplošne globalizacije²⁹ ne le vprašljiva, temveč z vidika »zunajsrediščnih območij« tudi problematična. Ravno če upoštevamo vse tisto, česar se je tudi primerjalna književnost naučila od teorij postkolonializma, multikulturalizma, feminističnih teorij itn., se pokaže ena od globljih zagat discipline, ki deluje v okviru nove paradigme in se denimo – tako kot Bernheimerjevo poročilo, Tötösy, Gnisci, Bassnettova in mnogi drugi – zavzema za svojo »decentralizacijo« in »deevropeizacijo«. Delitev na »center v krizi« in »obrobje v razcvetu« je prav za misel, izšolano v »multikulturalnosti« in »postkolonializmu« ali »feministični teoriji«, le navidez ugodna za »obrobje«, v resnici pa zbuja utemeljen sum, da gre za notranje protislovni refleks »multikulturalistične« ideologije, ki s tem, ko »centru« (sebi) prisoja drugačen status kot »margini« (Drugemu), ko sebe vidi kot »zares problematično« v nasprotju z domala idilično podobo prosperitete na obrobju, sebi pripisuje višjo raven refleksije in tako seveda le še utrjuje svoj dominantni položaj in evrocentrični diskurz, ki ga nominalno sicer samokritično zavrača.³⁰ Ta notranja, avtodestruktivna zagata tega diskurza jasno kaže, da za sledenje paradigmatskim spremembam ni dovolj »ideološko-kritična« pripravljenost, ampak tudi hermenevtični³¹ samopremislek, ki ga ta usmeritev v glavnem sicer demonstrativno odklanja.

Seveda pa za vsesplošno (in ne le lokalno, na »center« omejeno) relevantnost vprašanje, ki jih postavlja *Bernheimerjevo poročilo*, ni potrebno takšno sklicevanje na ideološko-kritični moment in opozarjanje na hermenevtično zagato, ki je v tem primeru res *circulus vitiosus*. Zadostuje konkretna izkušnja bodisi zgolj možnosti ali pa tudi že dejanskosti, da se okoliščine za ukvarjanje s primerjalno književnostjo vsekakor spremenjajo in da »časovna razlika« med *središčem* in *obrobjem* gotovo ni tako velika kot (očitno še vedno) *vrednostna*. Za vsakega komparativista je problem ne le to, da sama institucija primerjalne književnosti (čeprav zaenkrat v »središču« bolj kot na »obrobju«) izgublja svojo družbeno legitimizacijo in je zato izpostavljena političnim, finančnim ter institucionalnim pritiskom in redukcijam, ne le, da del njene dejavnosti prehaja v sorodne discipline, temveč se je njena trdnost na videz zamajala v samem temelju, tam, kjer je bil tradicionalni predmet primerjalne književnosti in literarne vede sploh: v sami literaturi. Marshall McLuhan je že leta 1962 v knjigi *The Gutenberg Galaxy* razglasil, da se približuje konec hegemonije literarne kulture, in rojstvo novih medijev za marsikoga napoveduje dejanski konec literature. Literatura seveda ni heglavska substanca, ki bi bila dana od vekomaj in za vedno, temveč je, gledano s tega vidika, institucija, koncept, v nekem pogledu – v perspektivi Terryja Eagletona ali radikalnega konstruktivizma – res tudi ideološki konstrukt, ki je zgo-

dovinsko pogojen. To pomeni, da se njena podoba, vloga in pomen za družbo spreminjajo in s tega gledišča je njeno izumrtje načelno seveda mogoče. Vtis je, da se je ta skepticizem, ki je sprožil napovedi o »smrti literature« (najbrž podobno preuranjeno kot mnoge napovedi o smrti romana), prenesel tudi v primerjalno književnost; inkriminirana izjava Bassnettove, da je primerjalna književnost »na neki način mrtva«, je značilen simptom tega.

Vprašanja, ki jih odpira Bernheimerjevo poročilo, zato nikakor niso privilegij zgolj tradicionalnih središč stroke, temveč so načelne narave, pomembna za samopremislek primerjalne književnosti nasploh, torej tudi na »obrobju«. Zadevajo namreč tudi »notranjo« utemeljenost discipline, njeno identiteto, in ne le njeno institucionalizacijo, podobo v očeh drugih. Iz politične prakse – če ne drugače – je znano, da zunanji sovražnik celo utrdi notranjo trdnost skupnosti. Problem z Bernheimerjevim poročilom oziroma natančneje: s težnjo, ki jo formulira, pa je, da primerjalno književnost pod pritiskom »zunanjih dejavnikov« načenja »od znotraj«. V ta namen se pod površjem sodobnega, živahnega, mladostno drznega komparativističnega diskurza za dvoumno retoriko³² skriva kar nekakšen majhen atentat na primerjalno književnost – v korist kulturnih študij.

Ta težnja vsekakor zavezuje k natančnejšemu premisleku. Samo poročilo je lahko pri tem seveda le izhodišče. Je namreč bolj programske narave in ne zares argumentativno. Zastarelosti »tradicionalne« komparativistike, ki ima za osrednji predmet preučevanja literaturo, ne demonstira ob njeni notranji nemoči, izčrpanosti, neustreznosti, temveč jo deklarira z abstraktnimi in heterogenimi kriteriji, zaradi želje po sprejemljivosti pa v zadregi sklepa nekakšne formulacijske kompromise, ki sicer dovolj razvidno izražajo njegovo osrednjo težnjo, a samemu diskurzu zaradi zamegljevanja in tudi nedoslednosti jemljejo retorično prepričljivost. To je mogoče dovolj nazorno pokazati že z »natančnim branjem« formulacij tega programskega spisa. Izjavi v dveh zaporednih odlomkih:

Naš predlog po razširitvi raziskovalnega polja ... ne pomeni, da naj bi se primerjalna književnost odrekla natančni analizi retoričnih, prozodijskih in drugih formalnih lastnosti, temveč da naj natančna branja besedil upoštevajo tudi ideološke, kulturne in institucionalne kontekste, v katerih so proizvedeni njihovi pomeni. (*The Bernheimer Report, 1993, 43.*)

in

Oddelki za primerjalno književnost se morajo odreči osredotočanju na visok literarni diskurz in morajo raziskovati celoten diskurzivni kontekst, v katerem so besedila ustvarjena in v katerem je konstruirana takšna 'višina'. Produkcija 'literature' kot predmet preučevanja bi bila potemtakem primerljiva s produkcijo glasbe, filozofije, zgodovine ali prava kot podobnih diskurzivnih sistemov. (*Ibid.*)

se po svoji dejanski nameri v resnici izključujeta. Prvi stavek od primerjalne književnosti zahteva le, naj upošteva *tudi* »zunanje« kontekste, ki vplivajo na produkcijo literature (to je počela že prej; takšna zahteva je sprejemljiva tudi za »tradicionalne« komparativiste) in ji pušča njeno tradicionalno področje delovanja, s katerim ugotavlja svojo *differentia*

specifica (analizo »retoričnih, prozodijskih in drugih formalnih lastnosti«); drugi odlomek pa ji nalaga iskanje *skupnih* potez z drugimi diskurzivnimi sistemi. To je seveda lahko povsem legitimna naloga primerjalne književnosti, ena od mnogih; težava je le ta, da kljub nekaterim dvoumnim, na videz drugačnim izjavam *Bernheimerjevo poročilo* od primerjalne književnosti dovolj odločno zahteva *predvsem* ali celo *izključno* takšno raziskovanje literature. (Poznejša polemika je to splošno namero poročila potrdila.)

Podobno retoriko uporablja tudi sosledje teh dveh stavkov, deležnih najštevilnejših kritičnih odmevov:

Literarni pojavi niso več izključni fokus naše discipline.

in

Pač pa so literarna besedila zdaj obravnavana kot ena od mnogih diskurzivnih praks v kompleksnem, spreminjajočem se in pogosto protislovnem polju kulturne produkcije. (Ibid., 42.)

Tudi tu je prva trditev sprejemljiva za marsikaterega »tradicionalista«, če si jo razlaga tako, da primerjalna književnost pogosto raziskuje tudi neliterarne pojave (zgodovinske, filozofske itn.), ki naj pomagajo pojasniti literarne. A naslednji stavek daje temu drugačen ton – in tudi ni nujno posledica prvega! To, da obravnavamo tudi še kaj drugega od literarnih pojavov, nikakor ne implicira, da bomo oboje obravnavali enako! Drugi stavek definira početje sociologije umetnosti ali kulturologije, ne (primerjalne) literarne vede.

Takšna zavajajoča dvoumnost *Bernheimerjevega poročila*, ki je sprožala včasih nemara celo preostre kritike, gotovo ni posledica *zarote* proti primerjalni književnosti, temveč prej izraz posebne institucionalne stiske, v kateri se je znašla komparativistika na severnoameriški celini. Ta stiska je posebej resna zato, ker *zunanji* pritiski očitno destruktivno vplivajo na *notranjo* trdnost discipline (to, kot smo nakazali, sicer ni samoumevno) in v končni posledici primerjalno književnost celo odpravljajo. Dober primer tega je delovanje Stevena Tötösyja de Zepetneka, enega najdejavnejših in najprodornejših današnjih komparativistov. Še leta 1996³³ se je denimo delno strinjal z Brooksovo kritiko *Bernheimerjevega poročila*; menil je, da mora težišče primerjalne književnosti (v nasprotju s kulturnimi študijami) ostati pri literaturi (Tötösy 1996, 7–8, 11) in da je literarna veda upravičena kot samostojna disciplina. Nekaj let pozneje je naredil natanko tisto, kar je Jonathan Culler očital *Bernheimerjevemu poročilu* kot enega najhujših prekrškov:³⁴ primerjalno književnost je pravzaprav prekrstil v »primerjalne kulturne študije«.³⁵

Prav pri Tötösyju je še posebej razvidno, da tega razvoja ni mogoče pripisovati sovražni nastrojenosti do primerjalne književnosti. Nasprotno, kanadski komparativist si že več kot desetletje dejavno prizadeva za njen razcvet in predvsem za njeno družbeno legitimizacijo.³⁶ Njegova prizadevanja so izrazito praktično naravnana; pri zavzemanju za institucionalno ohranitev primerjalne književnosti poudarja nujnost, da je treba upoštevati pragmatični³⁷ ter politično/ideološki kontekst (Tötösy 1996, 11). Po njegovem je pomemben problem, »s katerim se mora spopasti literarna

veda, vprašanje, kako postati družbeno relevantna, s tem da bo proizvajala družbeno relevantna, pomembna, odmevna dela tako neposredno za svojo stroko kot za občinstvo nasploh.« (Tötösy 1998, 21.) Prav pragmatični vidik je tudi odločilno gibalno za njegov predlog »nove primerjalne književnosti«: »Moja osnovna premisa je, da moramo v današnjem položaju resno premisliti o takem pristopu, ki bo inovativen in katerega raziskovalni rezultati bodo imeli možnost prepričati davkoplačevalca, politika, skratka, najširše občinstvo – da ne omenjamo univerzitetne administracije –, da je preučevanje literature pomembno, saj je družbeno konstruktivna in nujna izobraževalna živa sila.« (Tötösy 1998, 19.) Iz konteksta je dovolj jasno razvidno, da »današnji položaj«, o katerem govori Tötösy, očitno ni prvenstveno *notranja* nezadostnost discipline, ki je generirala njene prejšnje krize, ampak je nujnost njene prenovitve spodbujena predvsem z *zunanjimi*, skrajno pragmatičnimi okoliščinami. Nanje Tötösy opozarja dovolj zgovorno in prepričljivo. Toda ob tem se zastavlja vprašanje, kako daleč lahko seže pragmatični vidik, ne da bi zasenčil ali usodno modificiral »notranjega«, strokovno-disciplinarnega. Je »permanentna kriza« za stroko še vedno lahko produktivna, tudi če ne izhaja zares iz njenih notranjih zagat, ampak je predvsem posledica zunanje pritiska?

Odgovor ne more biti aprioren, pa tudi preprost ne. Vsaj na severno-ameriški celini je pretres, ki ga je primerjalna književnost doživela v zadnjih letih, v veliki meri gotovo kulturno-specifično, ideološko in institucionalno pogojen. To stroko nedvomno zavezuje k večji pragmatičnosti. Logika pragmatičnosti (oziroma »uporabnostni vidik«; Dolinar 1997, 90 idr.) sama na sebi ni nič slabega; uveljavlja se ne le v metadiskurzu, temveč celo v primarni produkciji, sami literaturi. Denimo: književnost v nedemokratičnih družbenih sistemih se ne more prepuščati zgolj estetskosti, ampak »mora« pogosto obenem opravljati tudi »pragmatično«, družbeno kritično funkcijo; kot je znano, latinskoameriške ali denimo slovanske književnosti iz tega razloga skoraj ne poznajo zgolj samonanašalne postmodernistične metafikcije. Podobno, čeprav iz povsem drugačnih razlogov, je marsikje očitno prisiljena delovati tudi primerjalna književnost. V okolju, v katerem je najdejavnejši Tötösy, se pragmatičnim zahtevam najbolje prilagaja z umikom v nacionalno literarno zgodovino³⁸ ali s premikom proti kulturnim študijam. Sam Tötösy predlaga približevanje kulturnim študijam; toda s tem se izpostavlja možnemu očitku, da stroko, ki je na področju literarnih ved v preteklih desetletjih odigrala osrednjo vlogo, odpravlja zgolj iz pragmatičnih razlogov.

Ta očitek je morda videti prehitro in neutemeljen. Tötösy namreč v svojem predlogu poudarja nujnost ne le družbene legitimnosti komparativistike, temveč tudi njene znanstvene verodostojnosti. Njegov zasutek »nove primerjalne književnosti« ponuja v skladu s tem odgovor tako za vprašanje *pragmatičnosti* stroke kot za problem njene *konsolidacije*. Vendar se pokaže, da s »konsolidacijo stroke« ne razume prizadevanja za razvijanje specifičnih kriterijev in modelov znanstvenosti, veljavnih posebej v literarni vedi in sorodnih disciplinah, temveč se predvsem odloča

za sprejetje modela, katerega družbena legitimnost ni sporna – v skrajni posledici torej pragmatično. Glede strokovne konsolidacije se bo namreč po njegovem mnenju primerjalna književnost najbolj legitimizirala tako, da bo postala »zares znanstvena«, to pa zanj pomeni: da bo »sprejela nekatere metode, natančnost, ponovljivost in objektivnost – naj bo to še tako vprašljivo –, značilne za naravoslovne znanosti« (torej tiste, ki so zaradi svoje »eksaktnosti« oprane vsakega suma improvizacije). (Tötösy 1998, 22.) Tako se bo znebila najbolj utemeljenih očitkov, da je neresna disciplina, ki temelji zgolj na intuicionizmu, spekulaciji in metaforičnem opisu.³⁹ Teoretski in metodološki model za to najde v »sistemskem in empiričnem pristopu k literaturi in kulturi«.⁴⁰

Ta pristop,⁴¹ ki ga Tötösy z impresivno vitalnostjo razvija in utemeljuje že več kot desetletje v vedno novih objavah, je v primerjalno književnost vnesel primerno osvežitev in se udeležil v uspešnih in odmevnih raziskavah. Vendar v obliki, v kateri je ponujen, namreč kot celovita in edino veljavna ter družbena legitimna znanstvena metoda primerjalne književnosti, zbuja nekatere pomisleke. Literarna veda je zaradi svoje posebne, kompleksne narave, ki jo priznavajo tako »kontekstualisti« kot »nekontekstualisti«,⁴² večkrat res izpostavljena nevarnosti prevelike esejizacije, razlagalnega impresionizma in tudi šarlatanstva. Vendar je vprašljivo, ali je ta nevarnost zadosten razlog za odpoved metodološkemu pluralizmu⁴³ in za pristajanje na naravoslovni (ali družboslovni) znanstveni model. Zahteva po objektivni znanstvenosti v literarni vedi je sicer povsem legitimna in utemeljena. (Zanimivo in poučno je, da se je na področju moderne literarne teorije na samem začetku pojavila v povsem »dekontekstualiziranem« ruskem formalizmu, ki se je nanjo odzval prav z obravnavanjem *literarnosti*.) A to ne upravičuje kar a priori zgledovanja pri merilih tako imenovanih »eksaktnih« znanosti. »Duhovne znanosti« in humanistika so si v naporu, ki pomeni dobršen del filozofske in literarne hermenevtike vsaj od Diltheya naprej, prizadevale prav za avtonomen status znanstvenosti, drugačne od naravoslovne.⁴⁴ Ta posebni status vključuje tudi to, da imajo lastnosti, navedene pri Tötösyju (»natančnost, ponovljivost in objektivnost – naj bo to še tako vprašljivo –, značilne za naravoslovne znanosti«), v humanistiki drugačno vrednost kot v naravoslovju. Tötösyjeva opomba med pomišljajema kaže, da se tega zaveda tudi sam, vendar ne izpelje nobenih načelnih sklepov glede tega.⁴⁵ Zato pa se takšno prizadevanje znotraj primerjalne književnosti izkaže pravzaprav za avtodestruktivno. Zahteva po utrditvi verodostojne znanstvenosti izhaja, kot smo videli, iz želje po legitimizaciji komparativistike, po njenem upravičenju; toda če literarna veda ne obdrži svojega avtonomnega metodološkega statusa, svojega svojskega *kako*⁴⁶ obravnavanja literature, če se odreče načinom verodostojnosti, značilnim za humanistiko, in namesto tega pristane zgolj⁴⁷ na pojem »objektivnosti«, veljaven za naravoslovje ali pa tudi za družbene vede, se samodejno odpravi, saj postane nejasna njena upravičenost, njen posebni *zorni kot* obravnave, primeren njenemu predmetu.⁴⁸ Siegfried Schmidt, utemeljitelj empirične literarne vede, tako denimo predlaga opustitev te kot samostojne discipline in njeno vključitev v družbene vede; pri Tötösyju se primerjalna književnost razpusti v primerjalne kulturne študije.

Proces *znanstvene konsolidacije* discipline z uvedbo systemskega in empiričnega pristopa kot edino veljavnega in znanstvenega pripelje torej pri Tötösyju do odprave primerjalne književnosti. Enako se pri njem sklone eksplicitno *pragmatically* prizadevanje za *družbeno legitimizacijo* s približevanjem kulturnim študijam. Takšen rezultat sam na sebi sicer ne bi bil nujen. Sodelovanje s kulturnimi študijami⁴⁹ ima – poleg vsebinskih – tudi taktično-pragmatske razloge, ki so razvidni, upoštevanja vredni in za literarno vedo vsekakor lahko zanimivi. Sodobna informacijska, globalna, »multikulturalna« družba postaja spoznavno vedno bolj neobvladljiva, zato si spoznavne modele sposoja pri družboslovju, kulturologiji in aktualistični filozofiji.⁵⁰ Trendovske kulturne študije⁵¹ so v porastu prav zato, ker družbi marsikje ponujajo tak servis.⁵² Navezava na kulturne študije bi bila lahko s tega vidika za primerjalno književnost celo koristna.⁵³ Vendar samo v primeru, da imajo kulturne študije pri tem podoben status kot druge (za samo literarno vedo le pomožne) discipline, s katerimi se primerjalna književnost prav tako povezuje. Kadar pa je njihov pomen predimenzioniran, obstaja povsem realna nevarnost, ki se je jasno eksplicirala že ob odzivih na Bernheimerjevo poročilo, da primerjalna književnost povsem izgubi samostojnost in preide v kulturne študije. Mnogi, med njimi tudi Tötösy, so to nevarnost označili za pretirano. A prav zanj se zdi, da najdosledneje in najvplivneje udejanja program Bernheimerjevega poročila in s predlogom o *primerjalnih kulturnih študijah* izpolnjuje najbolj črne napovedi njegovih nasprotnikov.

Tötösyjev primer je posebej ilustrativen, ker je mogoče temu razvoju pri njem dovolj pregledno slediti. Še v članku *Perspektive primerjalne književnosti danes* (1996) v eksplicitni navezavi na Bernheimerjevo poročilo denimo zapiše, da se »kulturne študije ukvarjajo z literaturo kot *eno* od mnogih kulturnih dejavnosti in kulturne produkcije, primerjalna književnost pa ohranja osredotočanje na samo literaturo. To je po mojem mnenju pomembna razlika, ki upravičuje moje vztrajanje pri tem, da je preučevanje literature kot posebno raziskovalno področje legitimna in potrebna – družbeno relevantna – funkcija družbenega diskurza.« (Tötösy 1996, 7–8.) Strinja se tudi z »Brooksovo kritiko apologetskega tona Bernheimerjevega poročila in z njegovim zavzemanjem za ohranitev poudarka na literaturi in literarnosti«. (Ibid., 11.) Obe sodbi domala dobesedno ponovi v knjigi *Primerjalna književnost: teorija, metoda, aplikacija* (1998), z dvema drobnima, a pomenljivim dodatkoma. »Osredotočanju na samo literaturo« doda: »čeprav v najširšem možnem pomenu besede 'literatura'«. (Tötösy 1998, 31.) Kaj je ta »najširši pomen«, ni podrobneje pojasnjeno; a iz poznejših aplikacij na konkretnih primerih je razvidno, da je še najbliže Bernheimerjevemu pojmu literature »kot ene od mnogih diskurzivnih praks«. Druga dopolnitev zadeva legitimnost in potrebnost literarne vede; ta je »družbeno relevantna, če se odvija v okviru mojega predloga« (ibid., 31), to je, na podlagi systemskega in empiričnega pristopa k literaturi in v okviru desetih tez »nove primerjalne književnosti«, ki jo v knjigi ponuja.

Prav ob primeru teh desetih tez je mogoče najbolje pokazati notranjo razvojno logiko Tötösyjevega argumenta, ki udejanja Bernheimerjev pro-

gram. Gre za postulate, ki pomenijo »splošna načela primerjalne književnosti« (ibid., 15) in se v domala nespremenjeni obliki pojavljajo v najmanj petih avtorjevih besedilih (prvič leta 1997 v reviji *Neohelicon*, nato pa v teh razpravah: »An Introduction to Comparative Literature Now, à l'heure actuelle«, *Comparative Literature: Theory, Method, Application*, »From Comparative Literature Today toward Comparative Cultural Studies«, »Towards a Comparative Cultural Studies«) (Tötösy 1998; 1999a; 1999b; 1999c). V vseh teh primerih ostajajo načela dobesedno enaka, z eno samo, a pomenljivo spremembo: v zadnjih objavah besedo »literatura« zamenja beseda »kultura«. Ta zamenjava simptomatično kaže razvojno težnjo, »spojitev primerjalne književnosti in kulturnih študij v nov⁵⁴ pristop, ki ga imenujem 'primerjalne kulturne študije'« (Tötösy 1999a, 86.) Ta novi pristop pravzaprav odpravlja legitimnost primerjalne književnosti kot samostojne discipline – v očitnem nasprotju s Tötösyjevimi prizadevanji za njeno legitimizacijo. »Čustvena naklonjenost« je po vsem sodeč sicer na strani primerjalne književnosti. Tötösy simpa(te)tično ugotavlja, da le s težavo gleda, kako si kulturne študije prisvajajo kot inovacije nekaj, kar primerjalna književnost počenja že od nekdaj. (Tötösy 1999b, 1.) Vendar z zamenjavo besede »literatura« s »kulturo« v desetih splošnih načelih primerjalne književnosti – oziroma primerjalnih kulturnih študij – pravzaprav podpiše smrtno obsodbo primerjalni književnosti. Tötösy – tako kot Fokkema, Cavell in drugi – zagovarja misel, da disciplino določa njen posebni način obravnave, metoda. To je celo vsebina njegovega prvega načela, kjer zapiše: »Prvo splošno načelo primerjalne književnosti [primerjalnih kulturnih študij]⁵⁵ je postulat, da je pri preučevanju, poučevanju in raziskovanju literature [kulture] pomemben 'kako' in ne 'kaj'. Se pravi, odločilnega pomena za primerjalno književnost [primerjalne kulturne študije] posebej in posledično za preučevanje literature in kulture kot celote je metoda.« (Tötösy 1998, 15–16; 1999a, 97; 1999b, 15; 1999c, 14.) A ker so načela, način obravnave, metoda – končno pa tudi predmet – za obe disciplini povsem enaki, sledi, da se prekrivata, da je torej ena odveč. Kronološka razvojna logika, podkrepljena tudi terminološko, kaže odvečnost primerjalne književnosti.

Tak razvoj je v delu, ki izčrpno programsko in sistematično obravnava samo bistvo in *raison d'être* komparativistike, v knjigi *Primerjalna književnost: teorija, metoda, aplikacija*, nakazan tudi pri opisu njenega predmeta. V članku iz leta 1996 vidi Tötösy najpomembnejšo vlogo primerjalne književnosti v tem, da pomeni »priznavanje 'Drugega' in ukvarjanje z njim, pa naj gre za 'nekanonsko' besedilo (se pravi, popularno literaturo), 'druge' umetnosti ali pa za literarne in kulturne vidike druge rase, spola, naroda itn.« (Tötösy 1996, 7.) V izpeljavi definicije v knjigi iz leta 1998 besede »literatura« iz prve – najbrž sprejemljivejše – ni:⁵⁶ primerjalna književnost ima lahko po njegovem mnenju širšo podporo zato, ker si prizadeva za vednost o Drugem v najširšem pomenu besede, za njegovo vključevanje in – med drugim – za dialog med kulturami in prevajanje ene kulture v druge. (Tötösy 1998, 15.)

Povsem očitno je, da takšna formulacija vloge primerjalne književnosti

nikakor ne vključuje nujno literature, vsaj ne *literature kot literature*, in ne denimo kot zgolj dokumenta časa ipd. Primerjalna književnost tako ne izgubi le svoje posebne metode, temveč tudi svoj posebni predmet. Zato takšna opredelitev ne definira (nujno) primerjalne književnosti, temveč predvsem neko drugo disciplino, s svojim predmetom tu tudi terminološko naznačeno: primerjalne kulturne študije. – Tudi če nam novejši razvoj Tötösyjevega zastavka ni po volji, pa mu nedoslednosti pri tem nikakor ni mogoče očitati.

Pragmatično prizadevanje za legitimizacijo primerjalne književnosti torej – paradokсно – v primeru približevanja kulturnim študijam še bolj vodi v (avto)destrukcijo discipline. Naj le na enem vidiku ponazorim, da je takšna redukcija neutemeljena in tudi nepotrebna. Tötösyjeva opredelitev bistva primerjalne književnosti kot ukvarjanja z Drugostjo, Drugim, je namreč – ne glede na morebitno pragmatično pobudo, povezano s konkretno kanadsko politiko multikulturalnosti – ne le simpatična, temveč tudi zelo relevantna in pomembna. Ponuja namreč odlično priložnost za definiranje »kulturno pogojene različice invariantne literarnosti«, če si sposodimo Fokkemovo sintagmo. Takšna definicija literarnosti se lahko opira na vplivne miselne tokove dvajsetega stoletja. Če omenimo le dva: Gadamer in Jauß sta ob pojmu »samorazumevanje v Drugem« ugotavljala, da je eminentni prostor razkrivanja Drugega ravno literatura. Podobna misel je implicirana v Bahtinovem⁵⁷ konceptu večjezičja in dialoščnosti, ki se prav tako najnazorneje kaže v literaturi. In prav to je lahko eden od relevantnih predmetov komparativističnega raziskovanja tudi danes: raziskovanje te, *literarne drugosti*, ki je očitno prej *model* za drugost sploh, in ne le *ena* od lastnosti neke diskurzivne prakse, primerljiva s podobnimi lastnostmi drugih praks. Raziskovanje specifično literarne funkcijske strukture te drugosti seveda ne more biti predmet sociologije literature ali kulturnih študij, temveč edino literarne vede, v njenem območju še posebej primerjalne književnosti, ki že po tradiciji »literarnoteoretsko invariantnost« povezuje s kontekstom kulture. Šele rezultat, ki ga dožene ta posebna stroka, lahko potem uporabijo tudi (inter)kulturne študije.

*

Koledarski prelomi epoh po navadi vedno zbudijo apokaliptična občutja. Nekatere vidne publikacije komparativistične stroke v zadnjem desetletju zato ne nosijo po naključju naslovov, ki izražajo (bolj ali manj prikrito) kritično refleksijo sedanosti in skrb glede prihodnosti. Seveda pa to ne pomeni, da je takšne tone mogoče pripisovati zgolj milenarizmu. Splošne družbene spremembe in menjave mišljenjskih paradigem postavljajo v nove okoliščine ne le znanstvene discipline, ampak tudi umetnosti oziroma posamezne »diskurzivne prakse«, med njimi literaturo.

Na te spremembe se mora nujno odzivati tudi literarna veda – in v njenem okviru primerjalna književnost. Bernheimerjevo poročilo je bilo tak odziv, pomemben, ker je poudaril ključne in za stroko najrelevantnejše probleme in tako spodbudil komparativistiko k (ponovnemu) samopre-

misleku. Ta razprava še vedno poteka, njen izid (zaenkrat) ni odločen. Zgodovinski spomin, ki zaznava periodična nihanja iz ene skrajnosti v drugo, nam olajšuje uvid v to, da je literarna veda trenutno gotovo naklonjena »kontekstualizaciji«. Obenem pa nas tudi uči, da takih premikov ni potrebno dramatičirati z apokaliptičnimi toni. Ta prispevek skuša pokazati, da disciplina zaradi mnogih razlogov – družbeno-, kulturno-, duhovno-zgodovinskih, institucionalno-pragmatičnih itn. – res doživlja spremembe, a te so za vsako disciplino nujne. Sama narava takega procesa je takšna, da so spremembe opaznejše od tega, kar ostaja. Toda nezmanjšani tok del, ki se še vedno ukvarjajo s »tradicionalnimi problemi« stroke, odpiranje novih vidikov in raziskovalnih možnosti znotraj teh problemov, končno pa tudi – če se dotaknemo še institucionalne ravni – nezmanjšana pozornost, ki jo Mednarodna zveza za primerjalno književnost posveča denimo literarni teoriji (ta je s strani »kontekstualistov« deležna največ napadov in osmrtnic), vsekakor niso znamenja starostne oslabelosti. Kljub delnemu pesimizmu (opaznem tudi na Slovenskem) ali pretiranemu pragmatizmu ima primerjalna književnost ob pogojih, s pomočjo Milana V. Dimića formuliranih na začetku te razprave, dobre možnosti tudi v prihodnosti. Nobenega dvoma ni, da bo morala pri tem upoštevati tudi nove poglede, kot jih zastopajo postkolonialna teorija, empirična literarna veda, ženske oziroma feministične študije, novi historizem itn. Seveda pa ji ne bo v prid, če bo to počela neselektivno in površno, saj to lahko vodi le v poenostavljanja, ki so resnična nevarnost za stroko. V dobi »multikulturalizma«, »globalizacije« in »demokratičacije« se ta nevarnost zdi večja kot kdaj prej.

OPOMBE

¹ Ponovno tako resno po znamenitem Wellekovem govoru *The Crisis of Comparative Literature* iz leta 1959.

² Kot je razbrati iz reklamnega kataloga za knjigo *Une amitié européenne*, ki naj bi izšla leta 2002 v zbirki *Littérature comparée* pri založbi Honoré Champion in ki ima pomenljiv podnaslov *Nova obzorja primerjalne književnosti*, se bo abstinenca nadaljevala tudi v tej publikaciji.

³ Npr. *Wie international ist die Literaturwissenschaft?*

⁴ Prim. denimo Gnisci 1999, str. XIV.

⁵ Podobno pozneje ugotavlja tudi Gnisci 1999, str. XIV, XVII itn.; Gnisci 1996, str. 67 isl.

⁶ Enako ugotavlja Tötösy 1998, str. 14, 15; Tötösy 1999a, str. 91, pa tudi drugod.

⁷ *The Bernheimer Report*, 1993, str. 39 isl.

⁸ Prvo poročilo, pri katerem je sodeloval še Wellek, je nastalo leta 1965 pod vodstvom Harryja Levina in je poudarjalo interdisciplinarnost in elitnost; drugo, »Greenovo« iz leta 1975 (od vidnejših komparativistov je pri njem sodeloval F. Jost), še vedno poudarja interdisciplinarnost in internacionalizem, elitizem zavrača, poroča pa o prosperiteti discipline v preteklem desetletju. Tretje poročilo, ki bi moralo biti objavljeno leta 1985, je bilo sicer pripravljeno, a zavrženo kot neprimerno. (Bernheimer 1996a, str. IX; *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*, str. 21 isl., 28 isl.)

⁹ »Levinovo in Greenovo poročilo zavračata uporabo prevodov« pri pouku književnosti, s tem pa ta pouk omejujeta zgolj na književnosti v vodilnih evropskih jezikih in sta diskriminatorna (*The Bernheimer Report*, 1993, str. 40).

¹⁰ S tem bi primerjalna književnost po njihovem mnenju le upoštevala realno stanje stvari; mnogi komparativistični oddelki v ZDA in Kanadi k dosedanemu imenu svojega akademskega predmeta dodajajo »in kulturne študije«, »in kulturna kritika«, »in teorija kulture« ipd. (*The Bernheimer Report*, 1993, str. 42).

¹¹ Poleg vseh treh poročil so v njem tudi prispevki Bernheimerja, Petra Brooksa, Ray Chow, Jonathana Cullerja, Davida Damroscha, Elisabeth Fox-Genovese, Rolanda Greena, Margaret R. Higonnet, Françoise Lionnet, Marjorie Perloff, Mary Louise Pratt, Michaela Riffaterra, Mary Russo, Tobina Siebersa in Arnolda Weinsteina.

¹² Avtorji prispevkov so Steven Tötösy de Zepetnek, Milan V. Dimić, Peter Brooks, Richard Cavell, Linda Hutcheon, Walter Moser, Douwe Fokkema, Armando Gnisci, Sandra Nitri, Ning Wang, Marián Gálík, Richard Teleky in Antoine Sirois.

¹³ Jonathan Arac, Marianne Hirsch, Ann Rosalind Jones, Ronald Ludy, Arnold Krupaut, Dominick la Capra, Sylvia Molloy, Steve Nichols, Sara Suleri.

¹⁴ Bernheimer »literarnost« očitno razume v duhu zgodnjega ruskega formalizma, kot zgolj posebno strukturiranost besedila, in ne kot sistemsko kategorijo, tako kot poznejši formalizem, pa tudi denimo S. Schmidt, njegova empirična literarna veda in polisistemska teorija.

¹⁵ Marjorie Perloff se na sodbo Mary Louise Pratt, po kateri je primerjalna književnost »posebej primerno mesto za gojenje večjezičnosti, večglasnosti, umetnosti kulturnega posredovanja, globokega medkulturnega razumevanja in pristne globalne zavesti«, odzove takole: »To je seznam, ki napravi na človeka vtis, čeprav sem sama te vrednote vedno povezovala z delom v ministrstvu za zunanje zadeve (kjer moraš znati mnogo jezikov) ali v mirovnih enotah, za Združene narode ali za UNICEF.« (Perloff, str. 180–181.)

¹⁶ Podobno razmišlja Fokkema; opozarja, da niti marksisti – razen preveč vnetih pristašev – ne trdijo, da ima kako literarno delo vrednost le za določeno kulturo, dobo, razred (niti Marx ni tako mislil). (Fokkema, str. 59.)

¹⁷ Protiudarec takim pogledom zadaja Harold Bloom: literarna veda, ki ji vladajo »profesorji hip-hopa, kloni galsko-germanske teorije, ideologi spola in različnih seksualnih prepričanj, neomejeni multikulturalisti«, je »nepopravljivo balkanizirana« in brez prihodnosti. (Bloom, str. 483.)

¹⁸ Gl. podobno definicijo Juvan 1997, str. 222 idr.

¹⁹ Težnja, zaznavna ne le v Bernheimerjevem poročilu, temveč v drugačni obliki tudi pri Siegfriedu Schmidtu.

²⁰ Za kompleksno načelno obravnavo tega predmeta prim. Dolinar 1997, str. 85 isl.

²¹ Cavell, str. 30; Fokkema 1996, str. 52–53; Tötösy 1998, str. 15; na Slovenskem Dolinar 1997, str. 87 isl.

²² Prim. Virk, nav. delo.

²³ Po Fokkemovem mnenju je mogoče znanstveno (ne pa vrednostno) razločevati med visoko in nizko literaturo; zanimivo empirično potrditev tega podaja tudi van Peer, nav. delo.

²⁴ Podlaga ji je očitno predstava o *eni* človeški naravi in mnogih njenih pojavnih oblikah; podoben argument je impliciten tudi njegovi razpravi *Cultural Relativism and Cultural Identity: Contradictory Tendencies*: (literarne) pojave iz različnih kulturnih tradicij lahko primerjamo zato, ker so vsi plod iste človeške vrste; primerjati se da to, kar je obče. (Fokkema 1999, str. 92.)

²⁵ Prim. Gálík 1999.

²⁶ Definicija je dovolj celovita, da omogoča kot izhodišče različne smeri razmišljanja, tudi nekoliko bolj (čeprav ne skrajno) »esencialistično«, kakršno najdemo pri Fokkemu; sam Juvan gre v drugo smer, »kontekstualistično«, saj kot najprimernejšo metodo za takšno raziskovanje literarnosti v poznejši različici besedila predlaga Schmidtovo empirično literarno vedo. Izraz »imanentne lastnosti« besedila dobi tako drugačen pomen, kot bi ga imel pri Riffaterju, Cullerju, pa tudi pri Fokkemu. (Gl. Juvan 2000, str. 10.)

²⁷ De Man, str. 17 isl.

²⁸ Bassnett, str. 5, 8, 37, 38 isl.; Tötösy 1998, str. 14, 15; 1999a, str. 91.

²⁹ Banalna pripomba, pa vendar: tudi na »obrobju« je za financerja merilo znanstvene veljavnosti raziskovalnega programa »mednarodna primerljivost«, kar navadno pomeni: primerljivost s tem, kar se dogaja v »centru«.

³⁰ O tej logiki, aplicirani na pozitivno vrednotenje latinskoameriškega »boma«, piše denimo G. C. Spivak.

³¹ O škodljivem pomanjkanju upoštevanja hermenevtičnega vidika pri obravnavi medkulturnih vprašanj prim. Schmelling, nav. delo.

³² Slog Bernheimerjevega poročila je bil deležen mnogih kritik; prim. *The Bernheimer Report, 1993*, prispevki Cullerja, Brooks, Riffatterra.

³³ V članku, ki ima za moto Grafenauerjeve verze!

³⁴ Culler, str. 120.

³⁵ Prim. članka »Toward a Comparative Cultural Studies« in »From Comparative Literature Today toward Comparative Cultural Studies«.

³⁶ Eno zgodnejših takih njegovih dejanj je intenzivno uvajanje empirične literarne vede v primerjalno književnost kot metode, ki bo disciplini dala znanstveno verodostojnost (prim. podobne razloge za vpeljevanje empirične literarne vede na Slovensko pri Miranu Hladniku [1995a, 1995b]; v zadnjem času se takim stališčem delno približuje tudi Marko Juvan [2000]), eno novejših ustanovitev prve spletne revije za primerjalno književnost (in kulturo!) (CLCWeb: Comparative Literature and Culture: A WWW Journal).

³⁷ »Preučevanje literature močno potrebuje legitimizacijo, saj je pod nenehnim in naraščajočim pritiskom, naj opravlja takšne raziskave, s katerimi bo prepričalo ne le dekane in rektorje, temveč – to je še pomembneje – politike in davkoplačevalce, naj v ta namen odobrijo sredstva – trenutno precej skopa.« (Tötösy 1996, str. 6.)

³⁸ »Proračunske omejitve so literarnovedne oddelke prisilile, da so svoje potrebe opredelili konservativno; pomembno je postalo, da lahko študentje komparativistike pokažejo solidno poznavanje svoje lastne nacionalne književnosti.« (*The Bernheimer Report, 1993*, str. 47.) – »Marginalnim« komparativistikam takšna preusmeritev ni vedno potrebna; slovenska primerjalna književnost je kot osrednji predmet raziskovanja vedno razumela slovensko književnost (v mednarodnem primerjalnem kontekstu). Njena osrednja novejša publikacije je zato Kosova *Primerjalna zgodovina slovenske literature*.

³⁹ Primerjaj obravnavo podobnega problema v navedenih Hladnikovih delih.

⁴⁰ Tötösy 1998, str. 23 in v mnogih drugih spisih (propagiranje tega pristopa je zelo intenzivno). Upošteva pa še nekatere sorodne usmeritve: »Glavni elementi kompatibilnosti med polisistemsko teorijo, *Empirische Literaturwissenschaft*, teorijo *l'institution littéraire, système de l'écrit, champ littéraire* in literaturo kot sistemskim okvirom – teorijami, ki so tu skupno razumljene kot sistemsko-institucionalni okviri in metodologije za preučevanje književnosti – so podobni pojavi, ki veljajo za povezane med seboj in so zato primerni za opis in interpretacijo ..., hevristični modeli, izhajajoči iz semiotike in sociosemiotike, sociologije literature in teorije komunikacije, ki temeljijo na dinamičnih, operacionalnih, funkcionalnih in odprtih (samonanašalnih) sistemskih teorijah, pa tudi dajanje prednosti opazo-

vanju in verifikaciji namesto intuicije, spekulacije in metaforičnega opisa.« (Ibid., str. 29.) – Bassnettova navaja kot metodološko podlago *translation studies* – kot možnega nadomestka primerjalne književnosti – polisistemsko teorijo telavivske šole. (Bassnett, str. 10.)

⁴¹ Vprašanje, ki pa ga tu ne moremo natančneje obravnavati, je, ali je empirično literarno vedo s konstruktivizmom kot teoretsko osnovo res mogoče speljati na naravoslovni znanstveni model.

⁴² Med njimi denimo Gnisci; literaturo – zlasti kot predmet komparativistike – razume kot velikanski in mnogovrsten diskurz, neujemljiv v okvire preveč toge discipline; komparativistika mora biti po njegovem mnenju »babilonska«, brez disciplinarnih, metodoloških, scientoloških omejitev. (Gnisci XIII, XIV, XVI.) – O kompleksni naravi literature in njeni ujemljivosti v znanstveni diskurz prim. tudi Dolinar 1997, str. 91 isl.

⁴³ O tem, kako nujen je za literarno vedo, prim. Kos, nav. delo; Gnisci 1999, str. XIII; Kushner, str. 129, Souiller-Troubetzkoy, str. 1, Dolinar 1997 itn.

⁴⁴ Dober pregled teh prizadevanj podaja denimo Dolinar (1991).

⁴⁵ Ta razlika je povsem jasna tudi konstruktivizmu kot spoznavnoteoretski podlagi empirične literarne vede, ki skuša pojmu »empirično« ravno zato dati drugačen pomen; ker v nasprotju z naravoslovjem »objektivno« tu pomeni znatno udeleženo »subjektivnega«, je seveda vprašljivo govoriti o objektivnosti, kakršna je »značilna za naravoslovne znanosti«.

⁴⁶ Način obravnave bistveno definira stroko ne le po Fokkemu, Cavellu itn., temveč tudi po samem Tötösyju 1998, str. 15.

⁴⁷ To seveda ne pomeni odrekanja nekaterim splošnim metodološkim postopkom, ki jih uporabljata tudi družboslovje in naravoslovje (prim. Kos, Bochenski), pa tudi nekaterim specialnejšim ne. Vendar mora biti ta uporaba skladna z načelom metodološkega pluralizma. Zavedati se mora, da lahko taki pristopi obravnavajo le posamezne vidike literature. Tako sicer sodijo v literarno vedo, a je nikakor ne morejo nadomestiti, namreč zajeti v celoti.

⁴⁸ Ta vprašanja obravnava predvsem literarna hermenevtika.

⁴⁹ Ki je logično in ga ne kaže zavračati (prim. npr. Kushner, str. 130).

⁵⁰ Dober primer tega je Slavoj Žižek kot analitik političnega z Lacanom in žanrskim filmom.

⁵¹ Ki – ironično! – metodološko in tematsko črpajo prav iz komparativistike; na to posebej opozarja tudi Tötösy, npr. 1999b, str. 1.

⁵² Podatki o velikanskem porastu prodaje knjig o talibanski »kulturi« po 11. septembru v ZDA to dovolj zgovorno potrjujejo.

⁵³ Prim Kushner, str. 130.

⁵⁴ Tako disciplino je, kot smo videli, leta 1995 predvidel že Culler; očitno pa jo je razvijal tudi Cavell. Kanadski komparativist je že leta 1994 denimo objavil razpravo s pomenljivim naslovom »'Comparative Canadian Literature' as Crisis and Critique: Towards Comparative Cultural Studies« (prim. Cavell, str. 34), v katerem uporabi natanko ključno sintagmo obeh Tötösyjevih »programskih« spisov iz leta 1999 (1999a, 1999b).

⁵⁵ V oglatih oklepajih navajamo spremembo, ki jo je besedilo iz prejšnjih objav doživelo v poznejših.

⁵⁶ Ostaja le v posplošenih izjavah, denimo: »Primerjalna književnost ... proizvaja smiselni dialog med kulturami in literaturami ...« (Tötösy 1998, 15.)

⁵⁷ O podobnostih (in razlikah) med Gadamerjem, Jaußom in Bahtinom – čeprav v nekoliko drugačnem kontekstu – prim. Dolinar 1996.

CITIRANA LITERATURA

- BALAKIAN, Ana: »Literary Theory and Comparative Literature«. V: *Toward a Theory of Comparative Literature*.
- BASSNETT, Susan: *Comparative Literature: A Critical Introduction*. Blackwell, Oxford and Cambridge 1993.
- BERNHEIMER, Charles: »Introduction: The Anxieties of Comparison«. (1996b) V: *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*.
- BERNHEIMER, Charles: »Preface«. (1996a) V: *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*.
- The Bernheimer Report 1993. V: *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*.
- BLOOM, Harold: *The Western Canon. The Books and School of the Ages*. Riverhead Books, New York 1995.
- BROOKS, Peter: »Must We Apologize?« V: *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*.
- BROOKS, Peter: »Literature And«. *Canadian Review of Comparative Literature/Revue Canadienne de Littérature Comparée* 1, 1996.
- CAVELL, Richard: »Same Difference: On the Hegemony of 'Language' and 'Literature' in Comparative Studies«. *Canadian Review of Comparative Literature/Revue Canadienne de Littérature Comparée* 1, 1996.
- Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*. Ed. Charles Bernheimer. The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London 1995.
- Comparative Literature Now: Theories and Practice. La littérature comparée à l'heure actuelle: théories et réalisations*. Selected papers/Contributions choisies du Congrès de l'Association Internationale de Littérature comparée, tenu à l'Université d'Alberta en 1994. Ed. by Steven Tötösy de Zepetnek and Milan V. Dimić. Honoré champion éditeur, Paris 1999. (Bibliothèque de littérature générale et comparée; 5.)
- DIMIĆ, Milan Vladimir: »Preface: W[h]ither Comparative Literature?«. *Canadian Review of Comparative Literature/Revue Canadienne de Littérature Comparée* 1, 1996.
- DOLINAR, Darko: »Dialoškost in hermenevtika«. *Primerjalna književnost* 2, 1996.
- DOLINAR, Darko: *Hermenevtika in literarna veda*. DZS, Ljubljana 1991. (Literarni leksikon; 37.)
- DOLINAR, Darko: »Poskus o temeljnih opredelitvah literarne vede«. V: *Zbornik ob sedemdesetletnici Franceta Bernika*. ZRC SAZU, Ljubljana 1997.
- EAGLETON, Terry: *Literary Theory. An Introduction*. Blackwell Publishers, Cambridge 1996. (Second edition.)
- FOKKEMA, Douwe: »Comparative Literature and the Problem of Canon Formation«. *Canadian Review of Comparative Literature/Revue Canadienne de Littérature Comparée* 1, 1996.
- FOKKEMA, Douwe: »Cultural Relativism and Cultural Identity«. V: *Comparative Literature Now: Theories and Practice. La littérature comparée à l'heure actuelle: théories et réalisations*.
- GALÍK, Marián: »Comparative Literature as a Concept of Interliterariness and Interliterary Process«. V: *Comparative Literature Now: Theories and Practice. La littérature comparée à l'heure actuelle: théories et réalisations*.
- GALÍK, Marián: »Comparative Literature in Slovakia«. *Canadian Review of Comparative Literature/Revue Canadienne de Littérature Comparée* 1, 1996.
- GNISCI, Armando: »La letteratura comparata«. V: *Introduzione alla letteratura comparata*.

- GNISCI, Armando: »La Littérature comparée comme discipline de décolonisation«. *Canadian Review of Comparative Literature/Revue Canadienne de Littérature Comparée* 1, 1996.
- GUILLEN, Claudio: *The Challenge of Comparative Literature*. Translated by Cola Franzen. Harvard UP, Cambridge and London 1993. (Harvard Studies in Comparative Literature.)
- HLADNIK, Miran: »Evropa in Amerika pa literarna veda«. V: *XXXI. SSJLK*, FF Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1995a.
- HLADNIK, Miran: »Količinske in empirične analize v literarni vedi«. *Slavistična revija* 3, 1995b.
- Introduzione alla letteratura comparata*. A cura di Armando Gnisci. Bruno Mondadori, Milano 1999. (Sintesi.)
- JUVAN, Marko: »On Literariness: From Post-Structuralism to Systems Theory«. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture: A WWWeb Journal* 2.2 (2000).
- JUVAN, Marko: »Vprašanje o literarnosti – nekaj uvodnih opažanj«. V: *Zdravčev zbornik. Slavistična revija* 1–2, 1997.
- KOS, Janko: »Uvod v metodologijo literarne vede«. *Primerjalna književnost* 1, 1988.
- KUSHNER, Eva: »Is Comparative Literature Ready for the Twenty-First Century?« V: *Comparative Literature Now: Theories and Practice. La littérature comparée à l'heure actuelle: théories et réalisations*.
- DE MAN, Paul: *Slepota in uvid*. Prevedla Jelka Kernev Štrajn. LUD Literatura, Ljubljana 1997. (Zbirka Labirinti.)
- MOSER, Walter: »La Littérature comparée et la crise des études littéraires«. *Canadian Review of Comparative Literature/Revue Canadienne de Littérature Comparée* 1, 1996.
- PERLOFF, Marjorie: »'Literature' in the Expanded Field«. V: *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism. Perspectives comparatistes. Séminaire de Littérature Comparée de l'Université de la Sorbonne Nouvelle. Etudes réunies par Jean Bessière et Daniel-Henri Pageaux. Honoré Champion Editeur, Paris 1999. (Champion-Varia; 29.)*
- PRATT, Mary Louise: »Comparative Literature and Global Citizenship«. V: *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*.
- SCHMELLING, Manfred: »Literarischer Vergleich und interkulturelle Hermeneutik. Die literarischen Avantgarden als komparatistisches Forschungsparadigma.« V: *Die vergleichende Wissenschaften*.
- SOULLIER, Didier; Troubetzkoy, Vladimir: *Littérature comparée*. Presses Universitaires de France, Paris 1997. (Collection Premier Cycle.)
- TÖTÖSY de Zepetnek, Steven: *Comparative Literature: Theory, Method, Application*. Rodopi, Amsterdam – Atlanta 1998. (Studies in Comparative Literature; 18.)
- TÖTÖSY de Zepetnek, Steven: »An Introduction to Comparative Literature Now, à l'heure actuelle«. (1999c.) V: *Comparative Literature Now: Theories and Practice. La littérature comparée à l'heure actuelle: théories et réalisations*.
- TÖTÖSY de Zepetnek, Steven: »From Comparative Literature Today toward Comparative Cultural Studies«. *CLCWeb: Comparative Literature and Culture: A WWWeb Journal* 1.3 (1999b).
- TÖTÖSY de Zepetnek, Steven: »Preface: Perspectives of Comparative Literature Today«. *Canadian Review of Comparative Literature/Revue Canadienne de Littérature Comparée* 1, 1996.
- TÖTÖSY de Zepetnek, Steven: »Towards a Comparative Cultural Studies«. *Primerjalna književnost* 2 (1999a).
- Toward a Theory of Comparative Literature*. Selected papers presented in the

- Division of Theory of Literature at the XIth International Comparative Literature Congress. Ed. Mario J. Valdés. Peter Lang, New York, Bern, Frankfurt am Main, Paris 1990.
- Die Vergleichende Wissenschaften*. Herausgegeben von Peter V. Zima unter Mitarbeit von Reinhard Kacianka und Johann Strutz. Gunter Narr Verlag, Tübingen 2000.
- VAN PEER, Willie: »Ali – ali? Ideologija in estetska kakovost v književni kanonizaciji«. *Primerjalna književnost* 1, 1999.
- VIRK, Tomo: »Ožji in širši vidik odnosa med literaturo in medicino«. V: *Med medicino in literaturo*. Uredila Zvonka Zupanič-Slavec. Medicinska fakulteta, Inštitut za zgodovino medicine, 1995.
- WELLEK, Rene: »The Crisis of Comparative Literature«. V: *Concepts of Criticism*. Ed. Stephen G. Nicholas Jr. Yale UP, New Haven 1963.
- Wie international ist die Literaturwissenschaft?* Herausgegeben von Lutz Danneberg und Friedrich Vollhardt in Zusammenarbeit mit Hartmut Böhme und Jörg Schönert. Verlag J. B. Metzler, Stuttgart, Weimar 1996.

■ COMPARATIVE LITERATURE TODAY – AND TOMORROW?

The paper begins with a short description of the polemics on the role, essence and future of comparative literature as it developed around the *Bernheimer Report* in the mid-nineties on the North American continent between the so-called "contextualists" and "non-contextualists". The former are of the opinion that under the influence of contemporary methods and theories, comparative literature should cease to see literature as the predominant focus of its research and, above all abandon the critical study of literariness; those who object point to the fact that the specifics of literary discourse still leave room for research, primarily regarding the linguistic composition of the text. The author of the paper argues for a comparative literature which follows the tradition of focusing on expressly literary issues, while complementing them with the findings of new theories; following the definition of Fokkema (and taking into account the research of *interliterariness* in Marián Galík and *literariness* as a *textual effect* in Marko Juvan), he suggests researching literariness as an invariant, in each case culturally conditioned. In the second part, the paper first of all rejects the notion that the crisis which generated *Bernheimer Report* and the subsequent polemics is crucial mainly for traditional centres of comparative literature, and goes on to cite the example of Steven Tötösy de Zepetnek and the "comparative cultural studies" he proposes to demonstrate the fatal consequences the discipline suffers in view of the efforts by those members of the profession, who would like to take comparative literature closer to cultural studies. In the changed circumstances, comparative literature certainly needs to be pragmatic; however, the paper attempts to show that the final consequence of such efforts for its social legitimisation, as well as the introduction of "exact" scientific methods as the only adequate and valid methods, will be the cancellation of comparative literature itself. In conclusion, the paper points out the prospects for the development of comparative literature in the future.